

The Place of Islamic Civilization in the Turkish Education System in the Context of Culture and Civilization Discussions

Faruk Aydın¹

To cite this article:

Aydın, F. (2023). The Place of Islamic Civilization in the Turkish Education System in the Context of Culture and Civilization Discussions [Kültür ve Medeniyet Tartışmaları Bağlamında İslâm Medeniyetinin Türk Eğitim Sistemindeki Yeri] *Electronic Journal of Education Sciences, [Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi]*, 12(24), 184-197. DOI: 10.55605/ejedus.1337909

Research article

Received: 2023-08-04

Accepted: 2023-10-28.

Abstract

Islamic Civilization is a revelation-oriented civilization whose foundation was laid by Islamic Prophet Muhammed (p.b.u.h). This unique civilization experience had been a fresh answer for humankind for centuries with its cross and trans-continental sphere of influence. With the realization of events such as emergence of nationalism and Industrial Revolution which caused the surpassing of Islamic Civilization by Western civilization, Islamic Civilization found its place as a historical experience of civilization in the history of civilizations. There emerged culture and civilization related discussions among ideologies that were developed to rehabilitate Islamic Civilization, however, in the process there also emerged certain patterns of Western imitation among thinkers who were not able to approach to issues at hand from their own civilizational and cultural experience. Thus, values embraced by Islamic civilization and existing cultural practices were to some extent ignored. Approach in question was also integrated into education system as a result of policies embraced during Republican period. It seems that, within the framework of educational policies of various governments, different practices related to the transfer or teaching of cultural and civilizational values were implemented in different periods of time. The lecture titled “Islamic Culture and Civilization” which was adopted in 2015 as an independent discipline can be seen as a positive contribution for Islamic Civilization, however, in order for it to introduce a paradigm shift in education system, there emerges the needs to enrich its content and to regard it as a mandatory course in all educational institutions.

Keywords: İslamic Civilization, Educational System, Culture, Civilization, Change.

¹ Körfez İmam Hatip Secondary School , fa21mem@hotmail.com ORCID NO: [0000-0003-2923-8816](https://orcid.org/0000-0003-2923-8816)

Kültür ve Medeniyet Tartışmaları Bağlamında İslâm Medeniyetinin Türk Eğitim Sistemindeki Yeri

Atf:

Aydın, F. (2023). The Place of Islamic Civilization in the Turkish Education System in the Context of Culture and Civilization Discussions [Kültür ve Medeniyet Tartışmaları Bağlamında İslâm Medeniyetinin Türk Eğitim Sistemindeki Yeri] *Electronic Journal of Education Sciences, [Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi]*, 12(24), 184-197. DOI: 10.55605/ejedus.1337909

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 2023-08-04

Kabul Tarihi: 2023-10-28

Faruk Aydın²

Öz

İslâm medeniyeti, temeli İslâm peygamberi Hazreti Muhammed (sav) tarafından atılan vahiy eksenli bir medeniyettir. Bu köklü medeniyet tecrübesi kıtaları aşan hakimiyet alanıyla asırlar boyu insanlığa huzur, barış ve adalet getirmeyi amaçlamıştır. Ulusçuluk akımları ve sanayi inkılabının da etkisiyle Batı uygarlığı karşısında gerilemeye başlayan İslâm medeniyeti, son temsilcisi Osmanlı İmparatorluğu'nun da parçalanıp dağılmasıyla zayıflamış bir tecrübe olarak medeniyet tarihindeki yerini almıştır. İslâm medeniyetinin yeniden toparlanması ve ihyası için bazı fikir akımları ekseninde kültür ve medeniyet tartışmaları başlamıştır. Süreç içerisinde İslâm'ın kültür ve medeniyet kodlarına özgü kalıcı çözümler geliştirilememiş ve Batı taklitçiliği doğrultusunda öne sürülen fikirler daha isabetli görülmüş ve uygulanma çabasına girilmiştir. Böylelikle İslâm medeniyetine ait değerler adeta yok sayılmış ve var olan kültürel kodlar görmezden gelinmiştir. Söz konusu bakış açısı Cumhuriyet dönemiyle birlikte eğitim sistemine de yansımış, Batılı tarzda laik bir eğitim sistemi hayata geçirilmiştir. Siyasi iktidarların eğitim politikası çerçevesinde kültür ve medeniyet değerlerinin aktarımına ilişkin dönem dönem farklı uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir. 2015 yılında bağımsız bir disiplin olarak uygulamaya alınan İslâm Kültür ve Medeniyeti dersi, İslâm medeniyeti açısından bir kazanım olarak görülebilir. Ancak eğitim sisteminde gerçek manada bir paradigma değişikliği ifade edebilmesi için söz konusu dersin içeriğinin zenginleştirilerek, alana özgü öğretmenler tarafından tüm öğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Medeniyeti, Eğitim Sistemi, Kültür, Medeniyet, Değişim

² Körfez İmam Hatip Ortaokulu, fa21mem@hotmail.com ORCID NO: [0000-0003-2923-8816](https://orcid.org/0000-0003-2923-8816)

Giriş

İnsanı diğer varlıklardan ayıran, onu hikmet sahibi ve bilge kılan yegâne fark hiç şüphesiz ki yaşadığı dünyayı anlamlandırabilmesi, madde ile anlam dünyasını buluşturabilme yetisine sahip oluşudur. İnsanlık tarihi bu anlam arayışının serüvenleri ile doludur. İnsanlık maddeye yüklediği anlam ile tasavvurlar geliştirmiş ve bu sayede insanca yaşamı mümkün kılacak medeniyet tecrübelerini ortaya çıkarmıştır.

İnsanlık tarihinin şahitlik ettiği ve asırlar boyu insanlığın gelişimine katkıda bulunmuş yegâne medeniyetlerin başında hiç şüphesiz ki İslâm medeniyeti gelmektedir. İslâm medeniyeti; vahyin nurlandırdığı akıl, kalp ve vicdanın harekete geçirdiği beş duyunun ortaya çıkardığı maddi âlem ve ötesine ilişkin yansımaları ifade eden tasavvur, yaşantı ve tecrübelerin ifadesi, insanca yaşamın ta kendisidir. İslâm medeniyeti, alemlere rahmet olarak gönderilen İslâm peygamberi Hazreti Muhammed (sav) tarafından temeli atılan vahiy eksenli bir medeniyettir. Bu medeniyet, Kur'an-ı Kerim'in 23 yıl sürecek bir vahiy sürecinin ihya ve inşa ettiği temel esasları doğrultusunda hayata geçirilmiştir. Tevhid inancının geliştirdiği insan modelinin ortaya çıkardığı bu medeniyet, asr-ı saadet tecrübesinin ürettiği Medine Site Devleti ile kurumsallaşarak, medeniyet tarihine farklı boyutlar, yeni açılımlar getirmiştir. İslâm medeniyeti, başlatmış olduğu yeni toplumsal düzen ve ürettiği yeni değerler ile kısa sürede sair dinlerin ve kültürlerin ilgisini çekmiştir. Öncelikle inşa ettiği gönül coğrafyasıyla yeryüzündeki bütün inananları kardeş kılmış, her geçen gün sınırlarını genişleterek kıtaları aşan hâkimiyet alanı ile insanlık için taze ve umut vadeden bir soluk haline gelmiştir.

İslâm medeniyeti, ulaştığı bu göz kamaştırıcı noktada Batı uygarlığının da dikkatini üzerine çekmeyi başarmış ve Batı uygarlığıyla olan ilişkiler farklı boyutlar kazanmıştır. Batı uygarlığı, Haçlı seferleri ile İslâm Medeniyetini engelleme çabası içine girmiş ve söz konusu amacı gerçekleştirebilmek adına oryantalist çalışmalarına hız vermiştir. Evrensel olmakla birlikte doğuya ait bir medeniyet olarak görülen İslâm medeniyetine Batıdan bir bakış anlamına gelebilecek çalışmalarını, oryantalizm şemsiyesi altında birleştirmiştir. Batı ve Doğu arasında gelişen tarihsel, politik ve kültürel ilişkiyi inceleyen bir disiplin olarak oryantalizm, Doğu'ya ilişkin ideolojik yaklaşımlar, imgeler ve hayali resimleri içeren bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Bulut, 2007: 33). Ünlü oryantalist Edward Said'in oryantalizm hakkındaki; "Batı, bilgi-iktidar mücadelesinden hareketle, kendisini tanımlamak, sömürgeci niyetlerini haklı göstermek ve bu amacını gerçekleştirmek adına hayali bir Doğu üretmiştir..." (Akt. Çoruk, 2007) ifadeleri oryantalizmin gizlenen amacını deşifre etmesi bakımından oldukça önemlidir. Benzer bir görüş Bernard Lewis (2014) tarafından da ileri sürülmüştür; "Doğu halklarına karşı soğuk ve hasmane bir yaklaşım" ithamı ile Bernard Lewis tarafından da yapılmıştır. Ortaya çıkan bu bakış açısı, oryantalist çalışmaların aslında; salt Doğu kültürlerini ve medeniyetlerini tanıtmaktan ziyade Batının sömürgeci emellerine hizmet etmek amaçlı olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Batının gerçek bir Doğu algısından ziyade hayali ve görmek istediği bir Doğu algısını üretme çabası içinde olduğu gerçeğini söylemek mümkündür. "Swedenburg, Goethe ve Carlyle gibi ılımlı ve kısmen hakperest düşünürlerin Batı ve İslâm medeniyeti ile bir arada yaşama ve uzlaşma içinde olma çabalarına rağmen; Batı ile İslâm medeniyeti arasında politik stratejik çıkarlar ortaya koyan 'medeniyet çatışması hipotezi'(Kalın, 2003) süreç içerisinde politik hayatta meyvelerini vermiştir. 19. yüzyılın sonlarında İngiliz parlamentosunda kürsüye çıkan müstemlekeler bakanı elindeki Kur'an'ı Kerim'i göstererek; "Bu kitap Müslümanların elinde oldukça biz onlara hâkim olamayız. Ne yapıp yapmalıyız bu Kur'an'ı ortadan kaldırmalıyız veya Müslümanları Kur'an'dan soğutmalıyız (Nursi, 2003: 223)." ifadeleri gibi Fransız oryantalist Louis Massignon'un, İslâm dünyasını kastederek;

“Onların her şeyini tahrif ettik. Felsefe ve dinleri mahvoldu, artık hiçbir şeye inanmıyorlar, derin bir boşluğa düştüler, anarşi ve intihara uygun hale geldiler.” (Altınöz, 2016) şeklindeki ifadeleri de söz konusu çabaya yönelmiş olduğu söylenebilir. İslâm coğrafyasının tarihi seyirinde, Batının iyi niyetli olmayan bu çabalarıyla oluşturulan zararlı grupların kalıcı tahribatları olmuştur. Söz konusu gruplar marifetiyle İslâm coğrafyasına ihraç ettikleri terörizmin faturasını İslâm’a çıkarmaları da bu işin cabası olmuştur. İslâm’ı sözde bir terör dini ve insanlığın felaketiymiş gibi sunma gayretlerini de İslâmafobi algısıyla dünya kamuoyuna servis etmişlerdir.

Batı, Dünya kamuoyuna İslam ve Müslümanlarla ilgili aşıladığı korku algısı ile İslam karşıtlığını ve İslamofobiyi körüklemiştir. Ortadoğu’daki ülkelerde demokrasi ve insan haklarının olmadığından bahisle, “Ortadoğu halklarına demokrasi ve insani bir yaşam getireceği” gerekçesiyle Doğu’ya müdahale etme zeminini kendince haklılaştırmaya çalışmıştır (Usta, 2005). Dolayısıyla; Batı, söz konusu çabaları Doğu’yu doğru anlama ve tanıma yerine kendi algısı ile ürettiği İslâm medeniyetini zihinlerde mahkûm etmek ve böylece kendi emperyalist emellerine hizmet edecek müdahale alanları oluşturmaktan öteye geçmemektedir.

Gelinen noktada, Batının bu emperyalist emellerini ters yüz edecek yeni yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Diğer medeniyetler gibi İslâm medeniyetinin de geldiği noktanın sahip olduğu değerlerden ve inanç sistemlerinden kaynaklı olmadığını her vesile ile ifade etmek gerekir. İslâm Medeniyet Tarihi adlı kitabın yazarı ünlü oryantalist Barthold (1977: 6) da bu hususu “muhtelif kavimlerin ileri yahut gerilikleri ırki hususiyetleri ile dini itikatlarıyla yahut etraflarındaki tabiatla değil tarihin türlü çağlarda muhtelif halklarla olan münasebetlerinde tuttıkları mevki ile izah edilebilir.” şeklindeki ifadeleri ile açıkça belirtmektedir. İslâm medeniyeti de tarihi seyri içerisinde sahip olduğu stratejik konumu, uluslararası münasebetleri ekonomik ve sosyopolitik süreçleri ait olduğu değerler sistemi ile yönetemediğinden Batılı devletlere karşı geri kalmış izlenimi vermektedir. Tarihi süreç içerisinde sair medeniyetlere üstünlük kuran İslâm medeniyeti iktisadi hayatı iyi yönetebildiği için asırlar boyu hep üstün medeniyet olagelmiştir. Bu gerçeği gayet veciz bir şekilde ifade eden Barthold (1977: 7); “Hristiyanlığın İslâm’a nazaran ne kadar ayrılıkları olursa olsun dünya ticareti Müslümanların elinde olduğu müddetçe, İslâm dünyasının medeniyeti Hristiyan medeniyetine tefevvuk etmiştir.” teziyle desteklemektedir. Burada her ne kadar terakkinin sadece iktisadi ve ticari boyutuna atıf yapılmış olsa da bir medeniyeti sair medeniyetlere üstün kılan değerler sistemi ve insana verilen önemle doğru orantılıdır. İnsani değerlerden yoksun iktisadi kalkınma, bir medeniyet tasavvurundan ziyade insanları sömürmenin ve ekonomik çıkarlarına alet etmekten öteye geçmeyeceği söylenebilir.

İslâm medeniyeti ilahi vahyin belirlediği insani değerler ekseninde yeniden bir medeniyet tasavvuru inşa etmenin sorumluluğuyla karşı karşıyadır. Ünlü şair Ersoy’un (2006: 378) de ifade ettiği gibi; “Doğrudan doğruya Kur’an’dan alarak ilhamı, asrın idrakine sunmalıyız İslâm’ı.” şeklindeki yöntemle, vahiy ekseninden koparılmış İslâm medeniyetini, olması gereken öz değerleriyle yeniden buluşturarak, çağın ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlamak İslâm medeniyetinin geleceği adına oldukça önemlidir. Bu görev hiç şüphesiz ki eğitim sisteminde yeni yaklaşımların ortaya konmasıyla mümkün görünmektedir. Zira eğitim öğretim sistemleri, ait olduğu toplumun varlığını geliştirip yüceltecek ve gelecekte de uygar toplumlar içindeki saygınlığını temin edecek yegâne kurumların başında gelmektedir. Toplumlar eğitim-öğretim sistemine yatırım yaptıkça yücelir ve güçlü yarınlarmı inşa etme imkânlarını bulurlar.

İslâm Kültür ve Medeniyeti dersi, günümüzde İmam Hatip Liselerinin 12. sınıflarında zorunlu, diğer ortaöğretim kurumlarında ise seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Söz konusu ders, İslâm medeniyetinin mensuplarını bu alandaki sorumluluklarından haberdar etmek, zihinlerde sağlıklı bir medeniyet tasavvuru geliştirmek ve İslâm medeniyet kimliğini inşa etmek bakımından önemli görevler üstlenmektedir.

Yöntem

Araştırma, nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi yöntemi kullanılarak ortaya çıkarılmıştır. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2018:189).” Araştırma, İslâm kültür ve medeniyetinin Türk eğitim sistemindeki yansımaları, alan yazındaki matbu eserler ve ilgili lisansüstü tezler taranarak elde edilen veriler ışığındaki değerlendirmelerle ortaya çıkarılmıştır.

1. XX. Yüzyıl Siyasi Atmosferinde İslâm Medeniyetinin Durumu

Ülkemizde kültür ve medeniyet tartışmaları, 19. yüzyılda parçalanmış ve yer yer siyasi ve fiili olarak işgale uğrayan İslâm coğrafyasının fiziki kuşatılmışlığı ile garplılaşma akımlarının etkisindeki zihni kuşatılmışlığının gölgesinde cereyan etmiştir. Turhan'a (1980: 35) göre; Batı'dan gelen bu fikri akımlar aynı zamanda yabancı gizli kuvvetlerin ve fikirlerin etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında da rol oynamıştır.

İslâm medeniyetinin Batı'ya açılan kapısı ve önemli bir coğrafyası olan Endülüs'ün 15. asırda sosyo-ekonomik anlamda gerilemeye başlaması, Asya, Avrupa ve Afrika'da yüzyılları aşan Osmanlı hâkimiyetinin 18. asırdan sonra yerini yavaş yavaş Hıristiyan Avrupa medeniyetine bırakması, İslâm medeniyeti açısından oldukça önemli bir kırılma noktası olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun dağılmaya yüz tutmasıyla devam eden süreçte emperyalist Batı uygarlığının dayatmalarıyla şekillenen İslâm coğrafyası İslâm medeniyetinin karşı karşıya geldiği problemin boyutlarını da gün yüzüne çıkarmıştır.

I. Dünya Savaşı ile parçalanmış İslâm coğrafyası, galip devletlerce kendisine reva görülerek çizilen sınırlar arasına adeta sıkıştırılmaktaydı. Hilafet kurumunun ortadan kaldırılması ile gönül bağları koparılan, ümmet olma rabitaları yok olan, siyasi birliktelik noktasında pratik bir karşılığı da kalmamış İslâm dünyası, Batılı güçler tarafından belirlenmiş sınırlar içerisinde hapsolünmaktaydı. Yeni kurulan ulus devletleri neticesinde hem İslâm coğrafyası parçalanmış hem de İslâm medeniyeti dünyayı şekillendirecek gücünü kaybetmiştir.

İslâm coğrafyasında yaşanan bu problemler, sadece XX. yüzyılın değil, bir bütün İslâm medeniyet tarihinin köklü değişimlerinin yaşandığı bir dönem olarak tarihteki yerini almıştır. Türkiye, İran ve Afganistan dışında sömürgeleştirilen İslâm coğrafyasında siyasal birliğini sağlayacak olan siyasi, sosyal ve kültürel kurumlar da terk edilmiştir (Davutoğlu, 1995: 626-627). Ulusçuluk akımları ile parçalanmış, ulus devletlere bölünen İslâm coğrafyasındaki kardeş toplumların kendi problemleri ile uğraşmaları, bencil tutumlar sergilemelerine de zemin hazırlamaktaydı. Ulusçuluğun doğasındaki bencilliği; “Milliyetçilik hem bencil hem de benlikçidir.” sözleriyle vurgulayan Lukacs'ın (1993: 250) ifadeleri, İslâm medeniyetinin fertlerini ancak ulusçuluk akımlarıyla bencil ve hodkâm kılmanın mümkün olabileceği vurgusu bakımından gayet anlamlıdır.

XX. yüzyılın çalkantılı siyasi atmosferi arasındaki kültür ve medeniyet tartışmaları Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde geniş bir tartışma alanı bulmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne çare olarak Batı tekniği ve kültürünün taklit edilmesi ile şekillenen bir hayli tartışma yaşanmıştır. Özakpınar'ın (1995: 41) ifadesiyle; Batı'nın bilim ve teknoloji ile artan gücü karşısında şok geçiren Türk toplumunun buna karşı çözüm arayışı farklı şekillerde

tezahür etmiştir. Yaşanan bu tartışmaları üç düşünce akımı olarak ele almak mümkündür. Tunaya'nın; "1870-76 yıllarında, Yeni Osmanlıların liberal ideolojisine nispetle çok daha şekilsiz, fakat uzun vadede ağırlığı inkâr edilemeyecek olan bir fikir hareketi" olarak tanımladığı "İslâmcılık" (Mardin, 2002: 91) hareketi çerçevesinde fikir beyan eden düşünürler, kültür ve medeniyet tartışmalarında, Batının tekniği ile kültürünü birbirinden farklı olarak değerlendirmekteydiler. İslâmcı düşünürlere göre Batının tekniği alınmalı, ancak kültürü İslâm'a aykırı olduğu için bırakılmıyordu. Garplılaşıma isteyen düşünürler ise bunun tam tersini iddia etmekteydiler. Bunlara göre; Batının tekniği, kültürü hatta kafa yapısı dahi alınmalı, İslâm'a ait değerler ise yok sayılmıyordu. Bu düşünürler kalkınmanın ancak bu şekilde mümkün olabileceğine inanmaktaydılar. Türkçülük ideolojisini savunan düşünürler ise Dünya ulus devletler çağına girdiği için ancak millî devletlerin varlıklarını sürdürebileceklerini ileri sürmekteydiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kimlikli bir yapıya sahip oluşundan kaynaklı çöktüğünü ileri süren Türkçülük akımı savunucuları, Türk ve Müslüman kalmak şartıyla Garp medeniyetine katılımı savunmuşlardır (Maviş, 2014: 25-34). Osmanlı'nın yıkılışına çare olarak ortaya çıkan sınırlı bir toprak milliyetçiliği üzerine inşa edilen Anadoluçuluk hareketi ise milliyetçi, İslâmcı ve hümanist olmak üzere üç farklı biçimde ortaya çıkmıştır. Milliyetçi ve İslâmcılar 1071 Malazgirt zaferini milli tarih başlangıcı olarak kabul ederken, hümanistler sentez yaparak Anadolu'da yaşamış tüm uygarlıkları tek çatıda toplamayı amaçlamışlardır (Hacısalihoglu, 2005: 53).

Görüldüğü üzere her üç düşünce akımında da Batı'nın teknolojik üstünlüğü bir şekilde kabullenilmiş ve kurtuluş reçetesi olarak da Batı'nın rol modelliği bir yönüyle önemsenmiştir. İhtilaf ise teknik ile kültürün bir arada alınıp alınamayacağı noktasında yaşanmıştır. Düşünce akımlarının tartışmasında; bir medeniyeti var eden esas faktörün teknolojiden ziyade değerler sistemi ve kültürel varlıkların olduğu gerçeği de adeta göz ardı edilmiştir. Sanayi devrimi ile teknolojiye üstünlüğü ele geçiren Batı uygarlığı insan yaşamında nispeten iyileşmeler sağlamış olsa da ötekileştirdiği toplumlara karşı bu teknolojisini acımasızca kullanmaktan geri durmamıştır. II. Dünya savaşında kullanılan atom bombası bu acı gerçeğin açık bir örneğidir. Zira atom bombasını üreten teknoloji bir medeniyet değeri olmaktan ziyade, siyasi menfaat uğruna insanlığın topyekûn imhasını hedef alan teknolojik bir barbarlığın ta kendisidir. Dolayısıyla insanlık için ortak fayda üretmeyen teknolojinin bir medeniyet ölçütü olarak değerlendirilmesi olsa olsa bir yanılsamadan ibaret olmaktadır.

XIX. yüzyılın ortalarından sonra, İslâm medeniyetinin siyasal ve düşünsel önderleri İslâm uygarlığının Batı uygarlığına nazaran geri kalmışlığını hukuk sisteminin durağan yapısından kaynaklı olduğunu düşünenler de yok değildi. Batının rol modelliğini önemseyen düşünürler, bir yandan İslâm hukukunun durağan yapısından kaçınırken, öte yandan İslami kültürel kimliklerini de Batı karşısında korumak zorunda hissetmekteydiler (McNeil, 2015: 622). Bir bakıma İslâm'ın temel prensiplerini devre dışı bırakarak içi boşaltılmış, adeta İslâmsızlaştırılmış bir Türk-İslâm kültürel kimliğini hayata geçirmenin gerekliliğine inanmaktaydılar. Said Halim Paşa (1998: 270) ise İslâm medeniyetinin Batı'ya karşı içine düşmüş olduğu maddi gerilik felaketinden Batı'nın elindeki ilim ve fenlerin alınması, ancak bunların da tabii fen bilimleriyle sınırlı olması gerektiğini düşünmektedir. İslâm toplumunun Batı'dan alabileceği şeylerin açık ve kesin bir şekilde net olduğu, Batı'nın sosyal ve siyasal mahiyetteki kültürel değerlerinin ise hiçbir zaman alınmaması gerektiğini ileri süren Said Halim Paşa (1998: 270), İslâm cemiyetinin Batılılaşmasını ise akla gelebilecek hataların en korkuncu olarak nitelemektedir. "Her toplumun yabancılar veya topluma yabancılaşmış olanlar tarafından çok arzu edilse de kendisine özgü okunmayacak bölümleri elbette vardır (Akgündüz, 1996: 23)". Dolayısıyla herhangi bir topluma ait bir değeri körü körüne taklit etme çabasından

ziyade, kendi bünyesine uyumlu olmayan kısımların ayıklanarak alınması daha rasyonel bir yaklaşım olacaktır.

2. Kültür ve Medeniyet Tartışmaları Bağlamındaki İslâm Medeniyetinin Problemleri ve Başlıca Çözüm Önerileri

Kullanım alanlarının yakınlığı bakımından genellikle eş anlamlı olarak kullanılan kültür ve medeniyet kavramları, esasında birbirinden farklı manalar ihtiva eden kavramlardır. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma döneminde kültür ve medeniyet kavramlarını sosyolojik olarak ele alan ve tartışan düşünür Ziya Gökalp olmuştur (Arslanoğlu, 2015). Kültür ve medeniyet kavramlarının birbirinden farklı kavramlar olduğunu öne süren Gökalp, kültüre “hars” demeyi tercih etmiştir. Gökalp (2002) aynı zamanda; milli bir kavram olan “hars”a karşın “medeniyet” kavramının uluslararası bir kavram olduğunu gerekçe göstererek, özünde her milletin kendine has bir “harsa” sahip olduğunu, “harsın” yükseldikçe “medeniyet” haline dönüşebileceğini ileri sürmüştür.

Kültür ve medeniyet kavramlarının birbirinde farklı olduklarını ifade eden bir diğer düşünür de Nurettin Topçu'dur. Topçu'ya (2015: 13) göre medeniyet, insanın çalışarak ortaya koyduğu teknik eserlerini bütününden ibaretken, kültür, bir toplumun kendi tarihi seyri içinde meydana getirdiği değer cümlelerinin bütünü olarak ifade edilebilir. Kültür ve medeniyet kavramlarını birbirine karıştırarak Batı taklitçiliği ve hayranlığına kalkışan ve garplılaşmaya yönelen dönemin düşünürlerini aşağılık ruhlar olarak niteleyen Topçu, İslâm ahlakının, değerlerinin bir asır geçmemiş olmasına rağmen ayaklar altına alınmasından ve milli kültürden elimizde hemen hemen hiçbir şey kalmamasından oldukça mustarıptır. Topçu'nun (2015: 13-20) aynı zamanda yenilik cereyanlarına öncülük eden Abdullah Cevdet gibi, bin yıllık bir milletin kültürünü bir pula satmaya hazır Batı hayranlarının varlıklarından da yakındığı görülmektedir. Benzer bir durumdan yakınan Cemil Meriç ise 1919 yılında yayınlanan Buhran-ı Fikrimiz adlı makaleden alıntılarla, kalkınma ve ilerleme için Batı medeniyetinden faydalanma ihtiyacı yeni bir düşünür sınıfının yetişmesine sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Meriç, benliklerini kaybederek Batı hayranlığını marazına yakalanmış bu düşünürlerin, yakalanmış oldukları marazî düşkünlüğü memleket sathına yayarak yurdu karanlık meçhullere doğru sürüklemek arzusunda olmakla itham etmektedir (Meriç, 2016: 61).

Oryantalist bakış açısının ötekileştirdiği Doğu milletleri modernite ile birlikte Batı ile aralarında aşılmaz farklılıklarının bulunduğu kompleksine kapılarak Batı'ya karşı bir yönelim ve arayış içerisine girmekteydiler (Akçalı ve Erdal, 2007: 125-132). Türkiye'nin de Tanzimat döneminden itibaren Batılılaşma gayreti ile Batı uygarlığını taklit çabası da böylesi bir gerçekliğin ifadesi olarak tanımlanabilir. Ancak bu çabanın bize kazandırdıklarından ziyade değerlerimizden alıp götürdükleri de oldukça çoktur. Memioğlu'nun, Batı medeniyetini taklit çabamıza ilişkin; “Batının şimdiki medeniyetini dıştan gördüğümüz gibi almaya çalışmamız bize çok pahalıya mâl olmuştur. Aynı zamanda Batı değerlerini üstün gören ve kendi değerlerini aşağılayan toplumsal bir hâlet-i ruhiye içine girmemize sebebiyet vermiştir.” (Memioğlu, 2004) ifadeleri böylesi bir taklit çabasının toplumsal maliyetine dikkat çekmektedir. Turhan'ın (1974) söz konusu bu Batılılaşma çabasının maliyetini; "Osmanlı imparatorluğu, gayesini iyi tayin edemediği, bir garplılaşma uğruna yaptığı iki asırlık bir mücadeleden parçalanmış, yorgun, bitkin, hayal inkisar ile çıkar. Ne umduğunu elde edebilmiş ne de beklenen akibete düşmekten kurtulmuştur." şeklinde ifade etmektedir. Türkiye'de resmi Batılılaşma tarihini 1839 yılına kadar dayandıran Güngör (2007: 13) ise, Türkiye'nin Rusya tarafından yutulması tehlikesine karşı Avrupa medeniyetini benimsemesi ve Avrupa Devletler Birliği'ne girmeyi hedeflediğini ifade etmektedir. Ancak söz konusu hedefin “her an nerede hata yaptık?” şeklinde sorgulanıp

geri dönme arayış içerisinde olduğunu ifade eden Güngör (2007: 13), Türkiye'nin Batı uygarlığına girme isteği bırakın aradığını bulmayı elindeki birçok şeyi kaybetmesine sebep olduğu ifade etmektedir.

Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy, Batının sanayi inkılabıyla teknolojiye gerçekleştirdiği devrim ve rasyonaliteye dayalı bilimsel gelişmeleri ile İslâm Medeniyetine üstünlük kurma çabalarına karşı, zamanın ruhunu kuşatacak akılcı yöntemlerle İslâm'ın ve dolayısıyla İslâm medeniyetinin yeniden ifade edilmesi gerektiğini düşünüyordu. İslâm öğretilerinin talim edildiği medreselerin kendilerini yenileyemediklerinden yakınan, medreselerin artık İbn-i Rüşd ve Râzi gibi düşünürleri yetiştiremediğini, bu dönem medreselerinin ancak bu gibi düşünürlerin şerhlerine bakarak manalar çıkarmakla meşgul olduğu tespitinde bulunmaktadır. Ersoy'a göre İslâm medeniyetindeki geri kalmışlığın iki sebebi vardı; aydınlar zümresi arasındaki ihtilaf ve aydın zümresi ile halk arasındaki kopukluk. (Ersoy, 2006: 417). "Öyle müthiş ki husumet, mütefekkir tabaka her ne söyleser fena gelmekte artık halka." ifadesi ile halk ile mütefekkir tabaka arasındaki kopukluğu gayet veciz bir şekilde ifade etmektedir. Akif, Müslümanların düştükleri bu durumdan bir an evvel kurtulma reçetesi olarak da "Alınız ilmini Garp'ın, alınız sanatını, veriniz hem de mesainize son süratini" (Ersoy, 2006: 478) sözlerinde ifade ettiği gibi Batı'nın sanat ve tekniğini alıp yeni teknolojiler üretmenin gayret ve çabasını vurgulamaktadır. Zira İslâm Peygamberinin (s.a.v.) "İlim mü'minin yitik malıdır. Onu nerede görse alır."³ ifadelerine göre bu durum aynı zamanda Müslümanlar için bir görevdir.

İslâm medeniyeti her ne kadar teknolojik açıdan Batı karşısında gerilemiş olsa da yeni teknolojiler üretme potansiyeli bakımından oldukça rasyonel yaklaşım sergilemiş olduğuna İslâm bilim tarihi alanında görülmektedir. Cemil Meriç (2016: 21) rasyonaliteyi eşyalaşma olarak görmedikleri için kapitalizm rüzgârına kapılmamış Avrupa dışındaki ülkeleri, bilhassa İslâm ülkelerini Batı'dan daha akılcı olarak gördüğünü ifade etmektedir. "İslâm'ın doğuşunu, tümevarımcı bir aklın doğuşu" olarak ifade eden İkbâl (2016: 163) ise, İslâm Peygamberini kadim ve modern bir dünyanın arasında bir yerde konumlandırırken; İslâm peygamberinin vahiy kaynağı bakımından kadim dünyaya, vahiy ruhu bakımından ise modern dünyaya ait olduğunu ifade etmektedir. İkbâl(2016: 163); onun şahsında insanlık hayatının, rotasını belirlemeye yarayacak bilgiyi keşfetme yolculuğunun devam ettiğini ifade ederken, kurtuluşun hala içimizdeki değerlerde saklı olduğunu anlatmak istiyordu. Söz konusu yolculuğu devam ettirebilmek için İslâm'ın anlaşılması, İslâm'ın temel dinamiklerinin ve diri kavramlarının çağın ihtiyaçlarına göre işler hale getirilmesiyle mümkün olabilecektir (Serdar, 2016: 100). Zira İslâm peygamberi Hz. Muhammed de (s.a.v.) "İki günü eşit olan ziyandadır."⁴ hadis-i şerifi ile ümmeti için maddi ve manevi açıdan sürekli bir iyileşme hedefini ortaya koyması, içimizde saklı olan değerlerin ortaya çıkarılması adına ümmetine yüklemiş olduğu sorumluluğu ifade etmektedir (Aşık, 2021). Söz konusu hedefin peygamber efendimizin (s.a.v.) örnek yaşantısı ve eşsiz uygulamaları ile tarihi zirvesine çıkan bu medeniyet tecrübesi asr-ı saadet tecrübesinde fazlasıyla bulunmaktadır. Kısa süre zarfında uzak coğrafyalara yayılma kabiliyeti gösteren medeniyet tecrübesi, Emevi, Endülüs, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı tecrübeleriyle de dünya toplumlarına ilim, irfan, teknik, sanat, estetik ve mimaride, ilham kaynağı olarak yüzyılları aşkın bir uygulama alanı bulan medeniyet tecrübesi bunun açık bir ifadesidir.

³ bkz. Tirmizi, "İlim", 19; İbn Mâce, "Zühd", 17.

⁴ bkz. el-'Aclûni, Keşful-Hafa II, 323.

3. Kültür ve Medeniyet Tartışmaları Bağlamındaki İslâm Medeniyetinin Türk Eğitim Sistemindeki Yeri ve Önemi

18. yüzyılda gelişen sanayi inkılabı ile üstünlüğünü Batı uygarlığına kaptırmaya başlayan İslâm medeniyeti, süreç içerisinde Batılılaşma hareketlerinin etkisi ile eğitim sistemimizde de Batılı tarzda laik bir eğitimin hayata geçirilmesine sebebiyet vermiştir. Güngör (2011: 21), modernleşme uğruna Batılı laik eğitim sistemine geçiş ve yaşam tarzını taklit çabası İslam dünyasının geleneği ile olan bağların ortadan kaldırmasını netice verdiğini ifade etmektedir. İnalçık da (1999: 32) “Osmanlı Devleti ve onun dayandığı prensipler Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile beraber tarihe mâl olmuştur; Cumhuriyet bu prensiplerin antitezidir ve o prensiplere dönmeye kesinlikle karşıttır ve reddeder.” ifadeleriyle Cumhuriyet döneminde İslâm medeniyetine ilişkin değerler geri plana atılmaktadır. Bu dönemde eğitim, İslâm medeniyetinin temel dinamiği olan vahiy ekseninden koparılarak ruhsuzlaştırılmış, Batı taklitçiliği noktasına evrilme gayretleri eğitimde alternatif bir çıkış yolu olarak sunulmuştur. 1931 yılında Türkiye’de okutulan Tarih II ders kitabında Kur’an ve vahiy başlığında İslâm medeniyetinin temel dinamiği olan Kur’an-ı Kerim için; “Muhammed’in koyduğu esasların toplu olduğu kitaba Kur’an denir.” (M.E.B., Tarih II: 90-91) ifadesi, resmi tarihin yüklediği misyon ve evrildiği aşamayı göstermektedir. Söz konusu ifade ile Kur’an’ın vahiy ekseninden koparılarak beşer kelamı olduğu iddiası ile pozitivist bir yaklaşım sergilenmiştir. Cumhuriyet dönemi Tarih dersi kitaplarına ilişkin eleştiriler, çok sayıdaki araştırmanın konusu haline geldiği görülmektedir. Tunçay, Cumhuriyet dönemi okul tarih kitaplarına ilişkin; “okul tarih kitapları gerçekleri yansıtmıyor, kitaplar yazılırken şovenlik bir tarafta bırakılmalı ve yalan söylenmemeli. Bir takım dogmatik bilgiler ve ezberlenmiş rakamlar yerine tarihin mutfağı gösterilmelidir.” (Akt. Ceyhan ve Yiğit, 2003: 46) ifadeleriyle bir yandan mevcut durumu eleştiri geliştirirken, öte yandan tarih kitaplarının hazırlanmasında takip edilecek metodolojiyi de göstermektedir. Salih Özbaran ise tarih kitaplarına ilişkin; “sosyal ve kültürel olguları görmezden gelmekte, Anadolu’nun kültür tarihini ihmal etmekte yakın geçmişe ve günümüz olgularına uzak durmakta.” (Akt. Ceyhan ve Yiğit, 2003: 46) ifadeleri ile tarih eğitiminin toplumsal tabandan ne denli kopuk olduğu gerçeğinden hareketle eleştirilerde bulunmaktadır. 3 Mart 1924’te kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılması ve akabinde gerçekleştirilen Harf inkılabı ile medeniyet mirasımıza ilişkin yazılı kaynaklara erişim zorlaşmıştır. 1932’de din diline müdahale edilerek 1950’ye kadar Ezan, Kamet, Salat-u Selam Türkçe okutulmuş, Türkçe ibadet denemeleri yaptırılmıştır. Türkçe ezan okumayanlara muhtelif cezalar uygulanmıştır.” (Öcal, 2011: 71). 1937 yılında da laikliğin anayasaya girmesi ile eğitim sistemi, dini referanslarından arındırılarak laikleştirilmiş, hatta İslâm dininin temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim’in orijinal metninden okutulmasının bile sorunlu hale getirildiği dönemler yaşanmıştır.”

Atatürk dönemi Türkiye’inde genelde eğitimden, özelde tarih dersinden beklentinin ulus devleti gerçekleştirmek olduğunu ifade eden Öztaş (2009: 104); Türkiye Cumhuriyeti’nin başlangıçta eğitim ve tarih öğretimi konusundaki yaklaşımının ortak bir Türk kimliğini ve kültürünü oluşturmak olduğunu ifade etmektedir. Ancak süreç içerisinde Cumhuriyet döneminde tarih öğretimine ana hatlarıyla bakıldığında siyasi iktidarların eğitim politikalarına göre değişkenlik gösterdiği görülecektir. Kimi zaman Osmanlı’nın, kimi zaman İslâmiyet öncesi Türk tarihinin, bazen de Yunan ve Roma tarihinin etkisinde sürekli bir değişimin var olduğu söylenebilir (Keskin, 2012: 111). Cumhuriyet dönemi tarih eğitimine ilişkin yapılan araştırmalar incelendiğinde söz konusu gerçeklik daha da anlaşılmaktadır. Altay (2018: 18-19) tarafından yapılan araştırmada, 1924 yılında M. Fuad Köprülü tarafından hazırlanan ders kitaplarının Türkçü bir bakış açısıyla hazırlandığı ifade edilmiştir. Oysa tarih eğitiminde olması

gereken bakış açısı, tarih eğitiminin her toplumda olduğu gibi “eğitim düşünce ve pratiğinin toplamı, tarihi tecrübelerin ortak deltası olarak görülmesi” (Akgündüz, 1998: 64) ve tarih dersinin siyasi iktidarların eğitim politikaları çerçevesine hasredilmemesidir. Bilumum medeniyet tarihi esas alınarak kültür ve medeniyet mirasına ilişkin değerlerin eğitim ve öğretimi öncelenmelidir. Vurgun (2014: 145) tarafından yapılan araştırmada; bütünleştirici, değer yüklü ve vatanseverlik bağlamında bir milli tarih anlatısının tarih eğitiminin vazgeçemeyeceği bir gerçek olduğu iddia edilmiştir. Kondu (2018: 11) tarafından yapılan araştırmada da, cumhuriyet ile birlikte tarih ve yurt bilgisi kitaplarında inkılapların topluma benimsetilmesi için milli tarih ve milli vatan bilincine sahip nesiller yetiştirilmek amaçlandığı ifade edilmiştir. Metin (1998: 131) ise 1940’tan sonra milliyetçi tarih anlayışına karşı çıkılmamakla birlikte Batı ile bütünleşmeyi hedefleyen hümanist bir tarih yazıcılığı ortaya çıkmış ve Anadolu kültür kaynağı olarak Yunan ve Latin uygarlığının etkisinin savunulduğunu ifade etmiştir. Topal’ın (2020: 14) açıklamalarına göre ise 12 Eylül darbesi ile Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık derslerinin öğrenci seviyesine uygun olmadığı düşünülerek ortadan kaldırılmış, yerine konan Sosyal Bilgiler öğretim programı iyi vatandaş yetiştirmede kilit ders olarak ülkenin içinde bulunduğu siyasi atmosferin etkisi ile şekillenmiştir. Koçak (1998: 48-50), 12 Eylül darbesi ile öğretim programlarının Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde milli kültür geleneği, Türk-İslâm düşüncesinin sosyal bilimlere ait ders kitaplarına enjekte edildiği ileri sürülmüştür. Şiraz (2020: 51) tarafından yapılan araştırmada ise 28 Şubat sürecinde sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi bağlamında milliyetçilik ve devletçilik vurgusu hâkimken, 2015-2018 yılları arasında Avrupa Birliği uyum sürecinin etkisi ile evrensellik, küresellik ve neoliberalizm hususlarının varlığı tespit edilmiştir. 2015 yılında İmam Hatip Liselerinin 12. sınıflarında okutulmaya başlanan İslâm Kültür ve Medeniyeti dersinin, İslâm medeniyetine ilişkin algıların değiştiği, gerçek anlamda İslâm medeniyetine ilişkin sağlıklı bir medeniyet tasavvuru geliştirmenin sorumluluğunun ortaya konduğu görülmektedir. Ancak söz konusu dersin sadece İmam Hatip Liselerinde okutuluyor olması elbette yeterli olmamaktadır. Duralı’nın (2017) ifadesi ile medeniyet değerleri noktasında esas kırılmanın yaşandığı eğitim sisteminin tüm kurumlarında İslâm Kültür ve Medeniyeti dersi ile söz konusu değerlerin bir bütün olarak gençliğe anlatılması ortak bir sorumluluğun geliştirilmesi için oldukça önemlidir.

Yüzyıllık Cumhuriyet dönemi sürecinde tarih eğitiminde yaşanan gelgitler ve paradigma değişiklikleri tarih şuuru bakımından bir aidiyet ve kimlik problemi ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Cumhuriyet devrimi ile İslâm medeniyetinden ayrılmayı boşanma sonrası bir travmaya benzeten, ortaya çıkan durumda aidiyet noktasında bir kimlik parçalanmışlığının yaşandığına dikkat çeken Duralı, içe dönük ve yalıtılmış bir tarz olan şizoit bir durumun söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Avrupalı olmayı Hristiyan olmakla eşdeğer gören Duralı (2017), dolayısıyla Avrupalı olma sevdasında olanların kendilerini kandırdıklarına dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen inkılaplar neticesinde oluşan kimlik sorunları ile İslâm medeniyet kimliğini yeniden kazanılması konusunda karamsar olan Duralı, bunun, esas kırılmanın yaşandığı eğitim alanındaki düzenlemeleri içeren siyasi bir yaklaşımla İslâm medeniyetine ancak yaklaşılma ihtimali bulunduğunu dile getirmektedir. Oysa İslâm medeniyetini uyuyan bir deve benzeten ünlü tarihçi Toynbee (2011: 25) ise bunun pekala mümkün olabileceğini, İslâm medeniyetinin zaferlerle dolu tecrübelerinin yeni bir dönemin başlangıcı olarak hiç de tahmin edilmeyecek sonuçlarının olabileceğini ifade etmektedir. Şanlı İslâm medeniyetinin teorik ve pratik tecrübesi bu konuda yeterince özgüvene sahip olmayı gerektirmektedir. Yeter ki şanlı medeniyet mensuplarının öğrenilmiş çaresizlik girdabından başlarını kaldırıp, söz konusu vaziyeti sağlıklı bir biçimde değerlendirebilme imkânı bulabilsinler. Yeterli şartların sağlanmasıyla eğitimciler, İslâm medeniyetinin günümüz insanının problemleri için bir çıkış yolu olacağını ortaya koyabilirler. 2015 yılında uygulamaya

alınan İslâm Kültür ve Medeniyeti dersi böylesi bir çıkışın ilk adımı olarak görülebilecektir. Bu doğrultuda söz konusu dersle birlikte İslâm kültür ve medeniyetine eğitim sistemi içinde verilen önemin artırılması, niteliğinin geliştirilerek içerikçe zengin ve donanımlı hale getirilmesi ve eğitim sistemi içindeki yerinin hakettiği şekliyle korunarak dersin alana özgü öğretmenler tarafından okutulmasıdır.

Sonuç

Medeniyet, insan aklının madde ile anlam dünyasını buluşturması, maddi alemi sanat ve estetik değerlerle bezemesi ve yeryüzünü imar etme çabasıdır. Bu çaba sayesinde insanlık, huzur içinde yaşayacak, güven temelli bir toplumsal düzen tesis edilecektir. İnsanlık tarihi bu bağlamda birçok medeniyet tecrübesine şahitlik etmişse de gerçek anlamda güven temelli toplumsal düzeni İslâm medeniyeti sayesinde tecrübe etmiştir. Söz konusu durum asr-ı saadet döneminde yaşanmış, Osmanlı döneminde zirveye çıkmıştır. İslam medeniyetinin bu parlak dönemlerinde yetişmiş nesiller dünyaya örnek modeller olmuştur. 1789 Fransız İhtilalinin tetiklediği ulusçuluk akımları ile parçalanmaya yüz tutan ve kapitalist ahlakın gerçekleştirdiği sanayi inkılabı ile şok geçiren İslâm medeniyeti 18. yüzyıldan sonra ne yazık ki Batı uygarlığı karşısında gerilemeye başlamış, adeta tarihte yaşanmış bitmiş bir tecrübe olma görüntüsünden kendisini alamamıştır.

I. Dünya Savaşı ile parçalanan İslâm coğrafyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle de söz konusu makus talihi kabullenmiş görünse de Batı uygarlığı karşısında kendisini yeniden konumlandırmak için birtakım çabalar ortaya koymuştur.

Kültür ve medeniyet tartışmaları ekseninde geliştirilen çözüm arayışları daha ziyade Batı kültür ve tekniğini bir arada taklit edip etmeme çabasından ibaret olmuştur. Çözümü kendi kültür ve medeniyet değerlerinde arayıp Batı'nın sadece teknolojisini alma noktasında çözüm geliştiren düşünürler olduğu gibi, Batı'nın hem tekniğini hem kültürünü ve hatta topyekûn kafa yapısını taklit çabası sergileyen düşünürler de olagelmıştır. Ne yazık ki kendi medeniyet dünyasına özgü çözümler geliştiremeyen düşünürler, Batı mukallitliği noktasından bir adım öteye geçememişlerdir.

Cumhuriyet döneminde Batılı tarzda laik bir eğitim sistemine geçiş ile birlikte İslâm medeniyetine ait değerler bir nevi rafa kaldırılmıştır. İncalcık'ın da ifade ettiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Osmanlı İmparatorluğu ve onun dayandığı temel prensipler Cumhuriyetin antitezi gibi görülerek reddedilmiştir. Bu ifade her ne kadar eğitimde temel paradigmayı ifade etmesi bakımından anlamlı olsa da yüzyıllık Cumhuriyet tarihinde birtakım paradigma değişiklikleri yaşanmıştır. Başlangıçta ortak bir Türk kimliği, kültürü ve şuuru oluşturmak çabası zamanla değişen siyasi atmosfere bağlı olarak yerini kimi zaman Yunan ve Roma etkisine, kimi zaman da Osmanlı ve İslâmiyet öncesi Türk tarihine bırakmış, Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde ise milli kültür geleneği ve Türk-İslâm düşüncesi Tarih, Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık derslerinde etkisini göstermiştir. 2015 yılında İmam Hatip Liselerinde zorunlu, diğer ortaöğretim kurumlarında ise seçmeli ders olarak uygulamaya alınan İslâm Kültür ve Medeniyeti dersi, her ne kadar farklı bir disiplin olarak İslâm medeniyetinin eğitim sistemi içindeki yerini ifade etse de ortaya çıkan bu durum, mevcut siyasi iktidarın daha önceki siyasi iktidarların eğitim politikalarına göre şekillenen bakış açısından farklı olmayıp, gerçek manada bir paradigma değişikliğini ifade etmemektedir. Gerçek manada bir paradigma değişikliğinden söz edebilmek için söz konusu dersin içeriğinin zenginleştirilerek tüm ortaöğretim kurumlarında zorunlu ders olarak okutulması, bağımsız bir disiplin olarak derse özgü öğretmen kadrosunun yetiştirilmesi gibi köklü değişikliklerin yapılmasını gerektirmektedir.

Kaynakça

- Akçalı, A. ve Aslan, E. (2007). Kimlik sunumu olarak tarih eğitimi. *9 Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(22), 125-132. doi:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25429/268276>
- Akgündüz, H. (1996). *Klasik dönem osmanlı medrese sistemi: amaç-yapı-işleyiş*. İstanbul: Ulusal Yayınları.
- Akgündüz, H. (1998). *Eğitim sorunlarına tarihsel bakış yöntemi*. Diyarbakır: Zafer Matbaası.
- Altay, A. (2018). *Mehmet fuat köprülü'nün 11. meşrutiyet dönemi milli tarih ders kitapları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Altınöz, F. Y. (2016). *Batı bizi hiç sevmemi*. Milli Gazete. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2021, doi:<https://www.milligazete.com.tr/makale/846989/furkan-yilmaz-altinoz/bati-bizi-hic-sevmedi>
- Arslanoğlu, İ. (2015). *Kültür ve medeniyet kavramları*. Devlet Dergisi. Erişim Tarihi: 10 Ekim 2020, doi:<http://devlet.com.tr/makaleler/y121-kultur-ve-medeniyet-kavramlari.html>
- Aşık, N. *Hız Peygamber ve çalışmak*. Diyanet Dergisi, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2021, doi:<https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=17319> ()
- Barthold, W. (1977). *İslam medeniyeti tarihi*, F. Köprülü (Der.). Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bulut, Y. (2007). *Oryantalizm. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2003), *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı Yayınları.
- Çoruk, A. Ş. (2007), Oryantalizm Üzerine Notlar, *Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(2), s. 193-203. doi: <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/3698/193-203.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Davutoğlu, A. (1995). İslâm düşüncesinin 20. yüzyılda yeniden yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursi. *Üçüncü Uluslararası Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu Kitabı*. Mehmet Paksu (Der.). İstanbul: Nesil Basım Yayın.
- Ersoy, M. A. (2006). *Safahat*. İstanbul: Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Gökbalp, Z. (2002). *Türkçülüğün esasları*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Güngör, E. (2007). *Tarih, kültür ve milliyetçilik*. Ankara. Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (2011). *İslâm'ın bugünkü meseleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hacısalıhoğlu, F. (2005). *Türk tarihçiliğinde Anadoluculuk düşüncesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İkbal, M. (2016). *İslam'da dini düşüncenin yeniden inşası*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- İnalçık, H. (1999). Osmanlı tarihi üzerinde kamuoyunu ilgilendiren bazı sorular. *Doğu Batı Dergisi: Akademi ve İktidar*. 2(7), s. 22-34.
- Kalın, İ. (2003). Batı'daki İslâm algısının tarhine giriş. *Divan Dergisi*. (2), s. 1-51. doi:<https://dergipark.org.tr/pub/divan/issue/25944/273321>
- Keskin, Y. (2012). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih programlarına yönelik bir analiz: politik ve ideolojik yaklaşımların programlara yansımaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(40), s. 109-128. doi:<https://dergipark.org.tr/pub/esosder/issue/6154/82688>
- Koçak, K. (1998). *Cumhuriyetten günümüze tarih anlayışı ve ortaöğretim kurumlarında tarih öğretimi (1923-1992)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kondu, Z. (2018). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Vatandaş Eğitiminin Temelleri (1923-1938)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Lewis, B. (2014). *Oryantalizm: Tartışma metinleri*. A. Yıldız (Der.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Lukacs, J. (1993). *20. yüzyılın ve modern çağın sonu*. İstanbul: Yeni Yüzyıl & Bilgin Yayıncılık.
- M.E.B., (1931). *Tarih II*, İstanbul: Devlet Matbaası Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2002) *Türk modernleşmesi makaleler 4*. M. Türköne & T. Önder (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maviş, N. (2014). Osmanlı düşünce hareketlerinde kültür ve medeniyet tartışmaları. *Medeniyet Tasavvuru Dergisi*. (1). doi:https://www.academia.edu/16949843/medeniyet_tasavvuru_dergisi
- McNeil, W. H. (2015). *Dünya tarihi*. (A. Şenel, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Memioğlu, A. Z. (2004). Tarih öğretimi üzerine bazı düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9). doi:<https://dergipark.org.tr/pub/ataunikkefd/issue/2768/37002>
- Meriç, C. (2016). *Umrandan uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metin, C. (1998). *Türk tarih tezi ve tarih ders kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti tarihi (1923-1960)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Nursi, S. (2003). *Emirdağ lâhikası II*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Öcal, M. (2011). *Medresetü'l-Eimme ve'l-Hüteba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*. İstanbul: İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları.
- Örer, A. (Mülakat yapan) & Duralı, T. (Mülakat yapılan). (2017). *Avrupa'ya dönersek ölürüz* [Mülakat transkripsiyonu]. 11 Ekim 2020 tarihinde <http://www.gercekhayat.com.tr/roportaj/avrupaya-donersek-oluruz/> adresinden erişildi.

- Özakupınar, Y. (1995). *Mümtaz Turhan ve Batılılaşma meselesi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Öztaş, S. (2009). Atatürk dönemi tarih anlayışı ve tarih öğretimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (2). doi:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1401/16574>
- Paşa, S. H. (1998). *Buhranlarımız ve son eserleri*. M. E. Düzdağ (Der.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Serdar, Z. (2016). *İslâm medeniyetinin geleceği*. (D. Aydın Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şiraz, F. (2020). *Politik bir metin olarak sosyal bilgiler öğretim programlarını vatandaşlık eğitimi bağlamında anlama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Topal , N. (2020). *28 Şubat süreci öncesi ve sonrası sosyal bilgiler programında yaşanan değişimlerin eğitim ve siyaset ilişkisi bağlamında incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Topçu, N. (2015). *Kültür ve medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Toynbee, A. J. (2011). *Uygarlık yargılanıyor*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Turhan, M. (1974). *Garphlaşmanın neresindeyiz?*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Turhan, O. (1980). *Vatan'da gurbet*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Usta, M. (2005). *Terör algılamalarında ortadoğu'nun yeri*. Erişim Tarihi:12 Kasım 2020. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/292/teror_algilamalarinda_ortadogunun_yeri
- Vurgun, A. (2014). *Türkiye'de milli tarih anlayışı ve öğretimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Lisans Bilgileri

Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi'nde yayımlanan eserler Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Copyrights

The works published in Electronic Journal of Education Sciences are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.